

Силсилаи тарбияи фарзандон, қисми
бистуҳаштум: Бинои ахлоқи кӯдак
سلسلة تربية الأولاد، القسم الثامن والعشرون: عن البناء
الأخلاقي للأولاد

< Тоҷикӣ - Tajik - الطاجيكية >

Таҳия: Ҳақназаров Тоҳир

إعداد: حقنظراو طاهر

Силсилаи тарбияи фарзандон, қисми бистухаштум: Бинои ахлоқии кӯдак

Пешгуфтор

Вожаи хулқ ё хулуқ он тавре ки Қуртубӣ дар тафсири худ баён намудааст, дорои ду маъно мебошад: Яке ин ки хулқ иборат аст аз адаб, ки инсон барои худ бармегирад ва ба сурати хӯй ва одати ӯ дармеояд. Дуюм он чи аз сиришт ва табиат, ки инсон бар он офарида шудааст, дар ин сурат метавон гуфт, хулқ иборат аст аз хӯй ва одате, ки шахс бо ирода ва хости худ ба он даст зада, ба он хӯй ва одат гирифтааст. Аммо сиришту табиат ғаризае аст, ки инсон ҳамроҳи он сиришта офарида шудааст.¹

Пас, тибқи ин таърифи Қуртубӣ, кӯдак ниёзманд ба бинои ахлоқӣ мебошад, то ин ки ҳаракати иҷтимоии ӯ, ки дар фасли қаблӣ баён гардид, дуруст ва солим бошад. Ин чизе аст, ки бояд барои ҳосил шудани он саъю талош ба амал ояд, зеро ки амали интиқол аз хулқу хӯйи иродиву худсозӣ ба сӯи сиришту табиати ғаризӣ амре аст саҳту душвор ва замони он то охири умр идома меёбад. Ин хӯю одат аст, ки ахлоқи кӯдакро дурусту солим мегардонад. Аз ин рӯ, кӯшиши волидайн ва мураббӣён дар даврони туфулияти кӯдак лозиму зарурӣ мебошад. Кӯдаке, ки дар ин даврон ба василаи фитрат ва сафову суръати ёдгирӣ ва омодагии пазириши ҳар чизе дорои мавқеияту инъитофи хоссе мебошад. Уламои бузург низ ба ин матолиб ишора кардаанд, аз ҷумла имом Абуҳомид Муҳаммади Ғаззоли ҷунонки дар оғози ин китоб баён гардид. Ҳамчунин Ибни Қаййим дар китоби худ «Аҳқомул-мавлуд» мегӯяд: *«Аз ҷумла масоиле, ки кӯдак саҳт ба он ниёзманд мебошад, тавачҷӯҳ намудан ба амри хулқу хӯйи ӯ аст, зеро кӯдак бар асоси он чи, ки падару модараш ба он одат додаву тарбия намудаанд, рушд карда, парвариш меёбад, аз қабилӣ гӯшагирӣ, хашм, зиёдгӯӣ, шитобзадагӣ, разолату настӣ ҳамроҳ бо ҳавои нафс, сабуксариву ҳарис ва озманд будан...»*

Бинобар ин, иваз кардани ин вазъу ҳолатҳо дар даврони баъд аз булуғ ва бузургӣ барои кӯдак душвор мебошад, чун ин одатҳову хӯйҳо ба гунае ба сурати сифатҳову хусусиятҳои собиту устувори ӯ дармеоянд, ки агар бо тамоми вучуд аз онҳо ҷилавгирӣ ба амал наояду парҳез нашавад, ҳатман рӯзе ӯро расво хоҳанд кард. Шакке нест, афроде, ки дучори инҳирофи ахлоқӣ шудаанд бар асари ин гуна сифатҳои нописанд будааст, ки ба

¹. Нақл аз «Фатҳу-л-Ғаффор бишарҳи-л-манор, Ибни Нучайми Ҳанафӣ ва он китобе аст дар усули фикҳ дар мазҳаби Ҳанафӣ.

воситаи бетаваҷҷӯҳии волидаину мураббӣён бар асоси онҳо парвариш ёфтаанд.

Аллома Шайх Муҳаммад Хизр Ҳусайн устои собиқи «ал-Азҳар» баҳрагирӣ аз даврони кӯдакиро ва нишонидани хулқу ҳӯи некро дар вучуди кӯдак бисёр боаҳамият дониста гуфтааст: *«Бегумон, кӯдак бар асоси фитрати поку холис ва хулқу сиришти содда таваллуд мешавад. Пас ҳар гоҳ нафсу вучуди беолоиши ӯ ба хулқе аз хулқҳо рӯ ба рӯ шуд, шаклу сурати он хулқу ҳӯи дар сафҳаи дилу замири ӯ нақш мебандад. Сипас, он шаклу сурат пайваста ва ба тадриҷ вусъат меёбад, то ин ки тамоми нафсу вучуди ӯро фаро мегирад ва ба сурати як сифати собиту устувор медарояд, ба гунае ки дар баробари аксуламали зидди он ба шакли монеге дармеояд. Ва он чи ин гуфтаро таъйид мекунад ин аст, ки ҳар гоҳ дар миёни афроди гарибу ношинохтае бо фарде бархӯрд кунем, ки дорои гуфтори мулоим, рафтори латиф, кирдори матин ва бархӯрди хубу муаддабона бошад, бидуни ҳеҷ гуна шакку тардид мегӯем: «ин шахс дар хонаводаи фозилу мӯхтараме ба вучуд омадаву ба тарзи бисёр хубу шоистае тарбияву парвариш ёфтааст».*²

Шояд ин савол пеш ояд, ки унсурҳои бинои ахлоқӣ барои кӯдакон ва аркони ин сохтмони баланди боазамат кадом аст? Дар ҷавоб мегӯем: Дар аснои тааммулу тавачҷӯҳ дар аҳодиси набавӣ ва мутолиаи дақиқи китобҳои, ки дар ин робита таълиф ва ё тасниф шудаанд, дармеёбем, ки ин унсурҳои руҳӣ бар панҷ асос ва руҳ ба шарҳи зер хулоса мешаванд:

Асоси аввал, хулқи адаб

Ҳофиз Ибни Ҳаҷар гуфтааст: *«Адаб иборат аст аз ба кор бурдани он чи, ки аз назари гуфтору кирдор мавриди ситоишу тамҷид қарор гирад».* Иддае онро ба фарогирии макорими ахлоқ таъбир намудаанд. Қавле ҳам гуфтааст: *«Адаб, яъне огоҳ шудан ба некиҳову зебоиҳо».* Баъзеи дигар гуфтаанд: *«Адаб иборат аст аз таъзим, эҳтиром қоил шудан барои афроди бузургтару болотар аз худ ва меҳру муҳаббат варзидан ба афроди хурдтару поёнтар аз худ».* Билохира, иддае гуфтаанд: *«Адаб гирифташуда аз калимаи «маъдаба» аст ва «маъдаба» иборат аст аз фарохонӣ ба сӯи таом ва ба ин исм номида шудааст, чун мардум ба сӯи он фаро хонда мешаванд».*³

Дар бораи адаб аз Ҷунайд савол шуд. Дар ҷавоб гуфт: *«Адаб иборат аст аз ҳусни муошират».* Ба ҳамин хотир аст, ки дар муомила, доду ситодҳо, дар муошират ва рафту омадҳо аҳамияти адаб ба хубӣ ошкору мутаҷаллий мегардад. Чун адаб як падидаи берунӣ аст ва шомили хурду бузург мешавад, аз ин рӯ водор намудани кӯдак бар адаб ва пӯшондани либоси он бар ӯ яке аз нахустин асоси тарбияи ахлоқӣ барои ӯ ба ҳисоб меояд.

². Нақл аз китоби Ассаодату-л-узмо... – С. 60, Муҳаммад Хизр Ҳусайн.

³. Нақл аз «Фатҳу-л-борӣ, китоби адаб. – Ҷ 12.. – С. 3.

Чунонки Солеҳ ибни Абдуллоҳ дар ашъори худ мегӯяд:
*Касеро, ки дар даврони кӯдакияш адаб кунӣ, ба монанди шинонидани ниҳоле аст, ки дар оғози шинонидан обёрӣ шавад,
 То ин ки онро баъд аз хушк шудан пурбаргу сарсабз бинӣ.
 Шахси пир одату ахлоқи худро тарк намекунад, то замоне, ки дар қабраш дафн ва бо хок пӯшида шавад.
 Зеро агар аз одати худ даст бардорад, бар ҷаҳлу нодонӣ бар мегардад, ба монанди шахси сахт бемору ранҷур ба хамидагӣ ва сар ба зер гароида мешавад.*

Аҳодис ва ривоёте, ки дар бораи омӯхтани адаб ба кӯдакон омадааст

Табиист, вақте мебинем, ки Расули Худо (с) аҳамияти зиёдеро ба адаб дар бинои ахлоқии кӯдакон бахшидаанд, мусалламан тавачҷӯх ба он ва аҳамият додан ба шинонидану омӯхтанаш дар вучуди онон бештару бештар мешавад, то он ҷое ки мегӯянд: «ҳарчанд, ки садақа дар Ислому дорои аҳамияти бисёре аст, омӯхтани адаб дар вучуди кӯдак ва одат додани ӯ ба он, то ин ки ҷузъе аз хулқу хӯй ва сиришту табиати ӯ гардад, аз додани садақае, ки гуноҳонро пок мекунад, бехтар мебошад.

Чунонки Тирмизӣ аз Ҷобир ибни Самура (р) нақл намудааст, ки Расули Худо (с) фармудаанд: «*Агар мард фарзанди худро хуб адаб кунду парвариш диҳад, бехтар аз он аст, ки миқдори молеро садақа диҳад*».⁴

Бинобар ин, Расули Худо (с) барои волидайн баён намудаанд, ки бузургтарин ҳадяе, ки ба фарзанди худ медиҳанд ва бехтарин чизеро, ки барои ӯ ба ирс мегузоранд, ҳамон адаби хуб аст. Ба ҳамин хотир буд, ки Алии Маданӣ мегуфт: «*Адаб ва хулқи некро барои фарзандон ба ирс гузоридан бехтар аз ба ирс гузоштани молу сарват аст барои онон, зеро ки адаб, молу сарват, ҷоҳу мақом ва меҳру муҳаббатро дар дунё барои афрод ба даст меоварад ва ба таври кулӣ хайру баракати дунёву охирагро барои онон фароҳам месозад*».⁵

Шояд иддае аз аҳамияти адаб ғофилу бетаваҷҷӯх бошанд ва онро ҷузъи умури сода биҳисобанд, умуре, ки мумкин аст нармиву осонгирӣ ва ё тазоҳуру фаромӯшкориро дар онҳо ҷоизу раво донанд. Дигаре беҳабар аз ин ки ин гуна осонгириву фаромӯшкорӣ муҳолифату нофармонӣ ва азияту озор расониданро барои падар ба бор меоварад, ин падари фақиру бечора намедонад, ки нишонидани адаб дар замири кӯдак ва омӯхтани хулқу хӯй нек ба ӯ ба монанди таъмини хӯрок ва соири лавозими зиндагии кӯдак ҳаққе аст бар гардани падар. Чунонки ривоят шудааст, Пайғамбари акрам (с)

⁴. Ин ҳадис заиф аст. Метавон ба «Заъифу-л-Ҷомеъ» ҳадиси 4645 ва ба аҳодиси заифи 1887 муроҷиат намуд.

⁵. Нақл аз «Танбеҳу-л-муфтарин».. – С. 41, Имом Шаъронӣ.

фармудаанд: «*Фарзандони худро гиromӣ бидоред ва адабу ахлоқи некро ба онон биомӯzed*». ⁶

Намунаҳое аз таваҷҷӯҳи салафи солеҳ ба адаби фарзандони худ

Тардиде дар ин нест, ки салафи солеҳ ба адаб ва ба арзишу ҷойгоҳи баланди он дар зиндагӣ бисёр аҳамият медоданд ва пайваста фарзандони худро бар он водор менамуданду бар асоси он парвариш мекарданд, онро низ ба мардум супориш менамуданд. Чунонки саҳобаи ҷалилулқадр Абдуллоҳ ибни Умар (р) ба таври мулоим ва бо камоли адабу дилсӯзӣ волидайнро бо як муодилаи санҷидаву ҳисобшуда мавриди хитоб қарор дода мегуфт: «*Фарзанди худро хуб адаб кунед, зеро дар фардои Қиёмат аз шумо бозхост хоҳад шуд, ки чӣ гуна фарзандатонро адаб омӯхтед? Чӣ чизро ба ӯ омӯзондед? Ҳамчунин фарзанди шумо роҷеъ ба некиҳоятон ва дар бораи фармонбардорӣ аз роҳнамоиҳоятон мавриди бозхост қарор хоҳад гирифт*».

Ин ҷо суоле пеш меояд, ки чаро ба адаб таваҷҷӯҳи зиёд шудааст? Чаро ин қадар таъкид шуда, ки лозим аст адаб дар вучуди кӯдак ба сурати сиришту табиати ӯ дарояд? Дар ҷавоб метавон гуфт, ба ин хотир аст, ки бар асари адаби дурусту хуб аст, ки ақлу андешаи нофиз ҳосил мешавад, аз ақли нофиз ҳусни одат, аз ҳусни одат низ табъу сиришти ситуда, аз табъи ситуда амали солеҳ, аз амали солеҳ ризои Парвардигор ва аз ризои Парвардигор мулки доимӣ ба даст меояд. Вале баръакс, бар асари адаби бад фасоди ақл, аз фасоди ақл одати бад, аз одати бад разолати табъ, аз разолату настӣ низ амали бад, аз амали бад гуфтори бад, аз гуфтори бад хашми Худо, аз хашми Худо норизоиятии Худо ва зиллати абадӣ ҳосил мешавад...⁷

Ҳамчунин салафи солеҳ пайваста фарзандони худро мутаваҷҷеҳи адаб ва аҳамияти он менамуданду онро барои эшон ба ирс мегузоштанд. Пас, биёед мо низ ба намунаҳое аз шеваи зиндагии онон бингарем, то адаби нек ва гуфтору кирдори Худописандро аз онон бишнавему ёд бигирем. Аз он ҷумла, Рувайм ибни Аҳмади Бағдодӣ ба писараш гуфт: «*Эй писарам! Амалатро ба монанди намак ва адабатро ба монанди орд (хамир) бигардон, ба ин маъно, ки адабро зиёд бигардон, то ин ки нисбати он дар рафтори ту аз ҷиҳати фузунӣ ба монанди нисбати орд ба намаке бошад, ки (ҳангоми хамир) дар он рехта мешавад, зеро адаби зиёд ҳамроҳи амали неки кам беҳтар аз амали зиёд ҳамроҳи адаби кам мебошад ва ин чизе аст, ки Имом Қарофӣ дар китоби худ «ал-Фуруқ» ҷилди 3 саҳифаи 96 баён намудааст.*⁸

⁶. Ба ривояти Ибни Моча аз Ибни Аббос (р).

⁷. «Насиҳатул-мулук».. – С. 173, Мовардӣ.

⁸. Нақл аз рисолаи ал-Мустаршидин», Муҳосибӣ бо таҳқиқи Шайх Абдулфаттоҳ Абуғудда.. – С. 31.

Иброҳим ибни Хубайб ибни Шаҳид гуфтааст: «Падарам ба ман гуфт: «Фарзандам! Назди фуқаҳову уламо бирав, аз эшон адабу ахлоқи нек биомӯз ва раҳнамоиҳояшонро тӯшаи дину дунёи худ соз, чаро ки ин кор назди ман беҳтару хушояндтар аз ёд гирифтани бисёре аз суҳанҳову ривоятҳо мебошад».⁹

Яке аз салафи солеҳ ба писараш гуфт: «Эй писарам! Агар бобе аз адабро биомӯзӣ ва ба он амал кунӣ, назди ман беҳтар аз он аст, ки ҳафтад боб аз абвоби илму донишро ёд бигирӣ».

Ҳамчунин Абузакариёи Анбарӣ гуфтааст: «Илми бидуни адаб ба монанди оташи бидуни ҳезум аст ва адаби бидуни илм ба монанди рӯҳи бидуни ҷисм мебошад».¹⁰

Анвоъи адаби набавӣ барои кӯдакон

Агар гуфта шавад, ки муҳимтарин сифатҳои одобе, ки Расули Худо (с) омӯхтани онҳоро хоссаи кӯдакон гардониданд, кадоманд? Дар ҷавоб бояд гуфт, бо хондан, ҷустуҷӯ ва таваҷҷӯҳ дар аҳодиси шарифа метавон ба нух навъ аз ин гуна сифатҳо ба шарҳи зер даст ёфт.

Адаби аввал, нисбат ба волидайн

Нахустин адаби кӯдакон нисбат ба падар, муаллим ва афроди бузургтар аз худ ин аст, ки ононро танҳо бо номашон садо накунд, балки эшонро ҳамроҳ бо калимаҳои боадабонаву эҳтиромомез садо кунанд ва дар роҳ рафтани нишасту бархост бо падару модар бисёр боадаб бошанд. Чунонки имом Нававӣ дар «ал-Азкор» мегӯяд: «Дар китоби Ибни Синнӣ аз Абуҳурайра (р) ривоят шудааст, ки Пайгамбари акрам (с) мардеро диданд, ки писари навҷавоне ҳамроҳи ӯ буд, ба он писар фармуданд: «**Ин мард кист?**». Он писар гуфт: «Падарам аст». Он ҳазрат (с) фармуданд: «**Аз пеши ӯ роҳ марав**, (балки пушти сар ва ё дар паҳлӯи ӯ роҳ бирав) **кори нописандеро нисбат ба ӯ анҷом мадеҳ, ки падарат туро ба хошири адаб ва амали норавоят баду носазо бигӯяд ва нороҳат кунад, пеш аз ӯ манишин ва ӯро танҳо бо исми садо мазан**».¹¹

Ибни Ҳаҷари Ҳайсамӣ дар «Маҷмаъуз-завоид»¹² достоне монанд ба ҳадиси боло дар робита бо Абуҳурайра (р) нақл намудааст ва чун достоне аст хубу муфид, аз ин рӯ онро низ баён мекунем:

Аз Абуғассони Аззабӣ (р) ривоят шуда, ки гуфтааст: «Ҳамроҳи падарам дар «Заҳрул-хурра» роҳ мерафтам, Абуҳурайра ба ман расиду гуфт: «Ин шахс, ки ҳамроҳи ту аст, кист?» Гуфтам: «Падарам аст». Абуҳурайра гуфт: «Пас, аз пеши падарат роҳ марав, балки пушти сар ва ё дар бари ӯ роҳ бирав. Нагузор касе

⁹. Нақл аз ал-Ҷмеъ лиахлоқи-р-ровӣ ва одоби-с-сомеъ, Хатиби Бағдодӣ. – С. 17.

¹⁰. Нақл аз Адабул-имлои вал-истимло, Имом Самъонӣ.

¹¹. Нақл аз «Азкор»-и Имом Нававӣ, боби Наҳйу-л-валади ва-л-мутааллим...».. – С. 291.

¹². Ҷ 8.. – С. 136.

миёни ту ва ӯ фосила андозад. Дар сатҳи болотар ба гунае ки падарат поёнтар аз ту қарор гирад, роҳ марав, устухони камгӯштеро, ки падарат ба он нигаристааст, бармадор ва онро махӯр, чун мумкин аст ӯ низ орзуи хӯрдани онро карда бошад».

Адаби кӯдакон ҳангоми хитоб ба волидайн

Қуртубӣ дар тафсири худ овардааст, ки Абулбаддоҳи Тучибӣ гуфтааст: «Ба Саъид ибни Мусайяб гуфтам: «Ман дар Қуръон тамоми некиҳоро нисбат ба падару модар шинохтаву дарк кардаам ба ҷуз ин оят, ки мефармояд: **«Ва қул лаҳумо қавлан каримо»**.¹³ Намедонам мурод аз ин «қавли карим» чист?» Ибни Мусайяб гуфт: «Мурод он аст, ки дар ҳузури волидайн чунон сухан гӯӣ, ки як гуломи хатокор бо мавлои тундхӯю сангдили худ сухан мегӯяд».¹⁴

Умар ибни Хаттоб (р) «қавли карим»-ро чунин тафсир намудааст: «Фарзанд ҳангоми хитоб ба волидайнаш бигӯяд: «Эй падари гиромӣ ва эй модари меҳрубонам».¹⁵

Тоҷиддини Сабкӣ гуфтааст: «Дар долони хонаамон нишаста будам, ногаҳон саге ба тарафи ман омад ва ман гуфтам: «Гум шав падарсаг». Падарам дар дохили хона маро аз ин кор манъ кард ва ман низ гуфтам: «Магар он падарсаг нест?» Падарам гуфт: «Вақте гуфтани чунин сухан ҷоиз аст, ки қасди таҳқир нашавад». Он писар гуфт: «Дар ин (раҳнамоии падарам) фоидае аст, (ки ман аз он баҳра бурдам).¹⁶

Бинобар ин, ҳангоме ки фарзандон матлаберо аз волидайнӣ худ меомӯзанд ва ё аз эшон чизи муфидеро дарёфт мекунанд, бояд шиори онон ин бошад, ки бигӯянд: «Ин чизи муфиду раҳнамоии боарзише аст, ки аз падару модари худ омӯхтем ва аз он баҳраманд шудем, то ин ки бо гуфтани чунин калимоте дили волидайнӣ худро шоду масрур гардонанд ва хештанро низ ба фурӯтанӣ одат диҳанд».

Худованд ҳамаи моро ба чунин коре муваффақ гардонад.

Риояи адаб ҳангоми нигаристан ба волидайн

Табаронӣ аз Ибни Аббос (р) ривоят намуда, ки гуфтааст: «Пайгамбари акрам (с) фармуданд: «**Ҳар гоҳ падар ба фарзандаш бингарад ва ӯро шоду масрур гардонад, ин амр барои фарзанд чунон аст, ки инсонеро озод намояд**». Арз карданд: «Эй Расули Худо (с)! Агарчи сесаду шаст бор низ бин-

¹³. Яъне: «Бо суханони некӯ ва муҳтарамона бо он ду сухан бигӯ». Сураи Исро, 17: 23.

¹⁴. Тафсири Қуртубӣ. – Ҷ 10.. – С. 243.

¹⁵. Тафсири Фаҳри Розӣ. – Ҷ 20.. – С. 190.

¹⁶. Нақл аз «Рисолату-л-мустаршидин».. – С. 125, таҳқиқи устод Абдулфаттоҳ Абуғудда.

гарад?» Фармуданд: «Аллоҳу акбар! Худо аз ҳар кас ва ҳар чизе бузургтар аст».¹⁷

Мановӣ дар «Файзу-л-қадир» аз Ибни Аббос (р) ривоят намуда, ки гуфтааст: «Фарзанде, ки ба таври меҳрубониву муҳаббатомезе ба чеҳраи падару модараш бингарад, Худованд савоби ҳаҷҷи мақбулуро барои ӯ менависад».¹⁸

Билохира, яке аз уламои солаху некӯкор барои ин ки кӯдак маъони адабу риояи сулуки адаб бо волидайнро биомӯзад, роҳу равиши возеху равшанеро вазъ намуда, дар ривояте баён намудааст: «Бухорӣ дар «ал-Адабу-л-муфрад» аз Валид ибни Нумайри Авсӣ ривоят намуда, ки аз падараш шунидааст, мегуфт: «Салафи солах мегуфтанд: «Салоҳу дурустӣ аз ҷониби Худованд аст ва адаб аз ҷониби падарону модарон».¹⁹

Адаби дююм, нисбат ба уламо

Табиист, барои ин ки адабу шахсияти иҷтимоии кӯдакон фузунӣ ёбад, лозим аст, падарон, илова бар насихату роҳнамоии фарзандони худ, эшонро супориш кунанд ба ин ки пайваста мулозиму муошири уламои солаху некӯкор бошанд ва пеш аз омӯхтани илм ба поксозии нафс ва касби адабу хулқу ҳӯи нек аз эшон бипардозанд, то ин ки фоида ва баҳраманд шудан аз он ба шакли бисёр хубе, ки кӯдакон ба он ниёзманданд, такмил гардад.

Чунонки қаблан баён намудем, Имом Нававӣ дар китоби «ал-Азкор» аз ҳадисе, ки аз Ибни Синнӣ ривоят намуда буд, чунин натиҷагирӣ мекард, ки кӯдак, толибилм ва шогирд набояд падар, муаллим ва устоди худро танҳо бо номаш садо бизананд ва аз ин кор манъ шудаанд. Бинобар ин, он чи, ки дар он ҷо роҷеъ ба риояи адаби кӯдак нисбат ба падару модари худ баён намудем, айнан ба монанди риояи адаб бо уламои омилини мебошад. Бояд гуфт, уламои амалкунанда вориси анбиё ҳастанд, пас лозим аст кӯдакон пайваста бо уламо бошанд ва ононро мавриди эҳтиромӣ икром қарор диҳанд, барои фурутаниву хидматгузориҳои эшон биширобанд, дар маҷолиси онон садо баланд накунанд, балки бисёр муаддабу ором бошанд ва дар муоширату гуфтугӯҷониби эшонро мурут намоянд, зеро тамоми ин мавридҳо аз ҷумлаи масоиле мебошанд, ки бояд кӯдак ба онҳо одат кунад.

Имом Ғаззоли дар китоби «Эҳёи улуми дин» дар бораи фазлу бартариҳои уламо аз қавли Яҳё ибни Муъоз овардааст, ки «уламои ростин нисбат ба уммати Муҳаммад (с) аз падарону модаронашон меҳрубонтару бораҳмтар мебошанд». Гуфтанд: «Он чӣ гуна аст?» Яҳё ибни Муъоз дар ҷавоб гуфт: «Падарону модарон фарзандонашонро аз оташи дунё маҳфуз мекунанд, аммо уламо ононро аз оташи охират маҳфуз медоранд».

¹⁷. Ба ривояти Табаронӣ аз Ибни Аббос (р) ва Ҳайсамӣ низ онро дар китоби худ. – Ҷ 8.. – С. 156 баён намудааст.

¹⁸. «Файзу-л-қадир». – Ҷ 5.. – С. 483.

¹⁹. Нақл аз «ал-Адабу-л-муфрад». – Ҷ 1.. – С. 731.

Оре, аҳамияти адаб дар маҳзари уламо ва дар эҳтирому бузургдошти онон ёфт мешавад ва китобҳои зиёде дар ин маврид таълиф шудаанд. Аз он ҷумла «Адабу-л-имлои ва-л-истимло», таълифи Имом Самъонӣ ва «Адабу-л-олими ва-л-мутааллим» таълифи Ибни Қутайба...

Аҳодис ва ривоёте, ки дар бораи адаби бархӯрд бо уламо омадааст

Дар ривоят омадааст, ки Расули Худо (с) фармуданд: *«Луқмон ба писараи гуфт: «Эй писарам! Маҷолиси уламоро дарёб ва ба гуфтори ҳукамову донишмандон гӯи кун, ҳамчунонки замини мурда ва холӣ аз гиёҳ ба василаи резиши борон зиндаву сарсабз мегардад, қалби мурда низ ба василаи нури ҳикмат зиндаву шукуфо мешавад».*²⁰

Ривоят кардаанд, ки Расули Худо (с) фармуданд: *«Аз уммати ман нест касе, ки бузургони моро арҷ наниҳад, ба кӯдакони мо раҳм накунад ва ҳаққу ҳурмати олиморо нашиносад».*²¹

Чанд намуна аз адаби кӯдакони салафи солеҳ дар бархӯрд бо уламо

Саъид ибни Мусайяб баъд аз он ки ду рақъат намоз мехонд, кӯдакони асҳоби Расули Худо (с), новобаста аз муҳочирону ансор перомуни ӯчамъ мешуданд, ҳеҷ як аз онон чуръат намекард, ки чизеро аз ӯ бипурсад, магар ин ки худи ӯ ва ё шахси саволкунанда матлабро бо зикри ҳадисе оғоз мекард ва ҳозирин низ гӯш меоданд.

Намунаи ин гуна адабро қаблан дар ҳадиси Ибни Умар (р) ва сукути ӯ дар маҷлиси Расули Худо (с) баён намудем: *Вақте ки Расули Худо (с) матлаберо дар он маҷлис аз асҳоб пурсиданд ва чун Абубакру Умар (р) дар он маҷлис нишаста буданд, чизе нагуфтанд, пас Ибни Умар (р) ба хошири адаб ва хурдсол буданиш ҷавоби он саволро надод.*

Намунаи дигар адаби Ибни Аббос (р) аст, ки чӣ гуна дар даврони кӯдакияш ҳангоми касби илм ва огоҳӣ аз саҳобаи гиромӣ онро риоя мекард: Икрима (р) мегӯяд: *«Ибни Аббос (р) гуфт: «Баъд аз ин ки Расули Худо (с) реҳлат намуданд, ба марде аз Ансор гуфтам: «Биё, биравам дар бораи аҳодис бипурсем, чун имрӯз теъдоди ин гуна асҳоб бисёранд». Марди ансорӣ гуфтанд: «Эй Ибни Аббос (р) аз ту баъид ва тааҷҷубовар аст, магар намебинӣ, ки мардум ба ту ниёзманданд? Оё дар миёни асҳоб касе ба монанди ту ҳаст?» Ибни Аббос (р) он мардро раҳо кард ва мегӯяд: «Ман рафтам, то аз асҳоби Паёмбари Худо (с) аҳодис ҷустуҷӯ кунам, пас агар ба ман хабар мерасид, ки назди фалон шахс ҳадисе ҳаст,*

²⁰. Ба ривояти Табаронӣ аз Абуумома (р).

²¹. Ба ривояти Имом Аҳмад ва Табаронӣ аз Убода ибни Сомит (р).

ман ба дари хонаи ӯ мерафтам ва дар ҳоле ки дар хоби нисфирӯзи рафта буд, абоямро болишти худ қарор меодам ва бар асари вазиши бод гарду хок бар ман менишаст ва мунтазир мемондам, то ин ки он мард аз хона берун меомад ва маро меду мегуфт: «Эй амакзодаи Пайгамбар (с)! Чӣ чизе туро ба ин ҷо овардааст? Чаро касеро нафиристодӣ, то ман пеши ту биёям?» Ман низ мегуфтам: «Не, (чун ман ба дунболи шинохти ҳадис ҳастам) пас сазовортарам ба ин ки пеши ту биёям, сипас аз ӯ ҳадис мепурсидам». Ибни Аббос (р) меғӯяд: «Муддате аз умри ин марди ансорӣ гузашт, то ин ки рӯзе дар ҳоле ки мардум перомуни ман ҷамъ шуда буданд аз ман саволхое мекарданд, маро диду гуфт: «Ин ҷавон аз ман оқилтару огоҳтар мебошад».²²

Ҳасани Басрӣ писарашро ба риояи адаб дар маҷолиси уламо насихат мекард ва мегуфт: «Эй писарам! Вақте бо уламо ҳамнишин шудӣ, сабъӣ кун барои гӯш додан алоқамандтару ҳаристар бошӣ, то сухан гуфтан ва хуб гӯш доданро биомӯзӣ, ҳамчунон ки хуб сухан гуфтанро меомӯзӣ, бикӯш касе, ки сухан меғӯяд, агарчи ба он тӯл диҳад, миёни сухани ӯ ҳарф назан ва каломашро қатъ макун, то замоне, ки суханашро тамом кунад».

Дар поёни ин боб адаби Самура ибни Ҷундаб (р)-ро, ки дар даврони кӯдакияш дар ҳузури Расули Худо (с) ва дар маҷолиси он ҳазрат (с) аз худ адаб нишон меод, ба унвони ҳусни хотима баён мекунем. Ин саҳобаи бузургвор меғӯяд: «Дар замони Паёмбари Худо (с) ман навҷавоне будам ва аз Паёмбари Худо (с) ҳадис ҳифз мекардам. Расули Худо (с) маро аз сухан гуфтан манъ намекарданд, магар дар ҳоле ки дар он маҷлис мардоне бузургтар ва калонсолтар аз ман мебуданд».²³

Адаби сеюм, риояи эҳтиром ва бузургдошти дигарон

Меғӯянд, пирамарде омад ва хост ба ҳузури Пайгамбар (с) бирасад, аммо мардум ба ӯ таваҷҷӯҳ накарданд ва роҳро барояш танг карданд. Пайгамбари акрам (с) фармуданд: «Бар роҳу равиши комили мо нест касе, ки ба афроди хурди мо раҳм нанамояд ва афроди бузургу пири моро эҳтиром накунад».²⁴

Дар ривояти дигар омадааст: «Касе, ки ба афроди хурди мо раҳм накунад ва шарафи пирамардони моро дарк нанамояд, бар роҳу равиши комили мо нест».²⁵

Боз омадааст: «Касе, ки бузургону пирамардони моро мукаррам надорад ва бар хурдтарҳо раҳм нанамояд ва ҳаққи олимони моро нашиносад, аз мо ва бар роҳу равиши мо нест».²⁶

²². Ба ривояти Ибни Касир аз Байҳақӣ бо иснод ба Икрима (р).

²³. Ба ривояти Бухорӣ ва Муслим аз АбӯСаъид Самура ибни Ҷундаб (р).

²⁴. Ба ривояти Тирмизӣ аз Анас ибни Молик (р).

²⁵. Ба ривояти Аҳмад, Тирмизӣ ва Ҳоким аз Ибни Умар (р) ба таври марфӯъ.

²⁶. Ба ривояти Аҳмад ва Ҳоким аз Убода ибни Сомит (р) ба таври марфӯъ.

Абумусо (р) гуфтааст: «Расули Худо (с) фармуданд: *«Аз аломатҳои иҷлол ва азамат қоил шудан барои Худо эҳтиром кардани пирамарди мусалмон ва бардорандаи Қуръон бидуни гулуву ифрот дар он ва ҳамчунин бидуни бетавачҷӯӣ ва канорагирӣ аз он ва икромии фармонравои одил ва додгар аст»*.²⁷

Дар ривоят омадааст, ки Расули Худо (с) фармуданд: *«Дар хоб дидам мисвок мекунам, ногаҳон ду мард маро кашиданд ва яке аз он ду аз дигаре (аз назари син) бузургтар буд. Ман мисвокро ба кассе, ки хурдтар буд, додам, ба ман гуфта шуд: Онро ба шахси бузургтар бидеҳ, ман мисвокро ба шахси бузургтар додам»*.²⁸

Абуяҳёи Ансорӣ гуфтааст: «Абдуллоҳ ибни Саҳл ва Муҳайяса ибни Масъуд (р) (баъд аз сулҳ) ба тарафи Хайбар рафтанд ва дар маҳалле аз ҳам ҷудо шуданд. Баъд Абдуллоҳ кушта шуд ва Муҳайяса ба тарафи ӯ рафт, дар ҳоле ки ӯ дар хуни худ огушта буд. Абдурраҳмон ба Мадина омад, сипас ӯ ва амӯзодгонаш - Хувайяса ва Муҳайяса назди Расули Худо (с) рафтанд. Абдурраҳмон, ки аз онон хурдтар буд, рафт то дар бораи бародараш Абдуллоҳ сӯҳбат кунад. Пайгамбар (с) фармуданд: *«Бигзор аз ту бузургтар сӯҳбат кунад»*.²⁹

Оре, эй хонандаи мӯҳтарам, чунин аст аҳамияти эҳтиром ва бузургдошти бузургону олимон ва чунин аст ҳаққи тақаддум ба бузургтарҳо барои сухан гуфтан, магар замоне ки мустақиман аз кӯдак хоста шавад, ки сухан бигӯяд ва ё дар ҳолате, ки саволе дошта бошад!...

Адаби чорум, бархӯрди бародарона

Дар боби гузашта роҷеъ ба эҳтирому бузургдошти бузургтарҳо ба василаи афроди хурдтар ва муҳаббат варзидани бузургтарҳо нисбат ба афроди хурдтар аз худ матолибе гуфта шуд. Акнун бояд донист, ки Паёмбари Худо (с) иҷозат намедиханд ҳеҷ бародаре новобаста аз бародари хурд ё бузург ҳар навъ силоҳеро барои тарсонидани бародари худ ва ба хотири андохтани ваҳшат дар дили ӯ бар рӯяш бикашад. Аз ин рӯ, роҷеъ ба бархӯрди бародарона ва риояи адабу эҳтироми дучониба мефармоянд:

«Касе, ки силоҳи оҳаниро барои бародари худ бикашад, фариштагон бар ӯ нафрин мефиристанд, то замоне ки ӯро тарк кунад, агарчи бародари падариву модарияш ҳам бошад».³⁰

Расули Худо (с) ба писарон таъкиду тавсия мефармуданд, ки бидонанд, аз дидгоҳи Ислому бародари бузург дорои мақому манзалати хоссае аст ва ин ба хотири таҳаммул ба дӯш кашидани бори сангини хонавода ва

27. Ба ривояти Абудовуд аз Абумӯсо (р).

28. Ба ривояти Бухорӣ ва Муслим аз Ибни Умар (р).

29. Ба ривояти Бухорӣ ва Муслим аз Абуяҳёи Ансорӣ.

30. Ба ривояти Муслим ва Тирмизӣ.

масъулияти тарбияву сарпарастӣ намудани бародарони хурдаш мебошад. Чунонки омадааст, Расули Худо (с) фармуданд:

*«Дар миёни бародарон бародари бузургтар ба манзалаи падар мебошад».*³¹

Бинобар ин, вақте падару модар ҳисси меҳру шафқатро дар дилу замири бародари бузург нисбат ба бародарони хурдаш эҷод намоянд ва эҳтирому қадрдонино низ дар дилу замири бародари хурд барои бародари бузург ҷой диҳанд, бидуни шак, ин кор мӯҷиб мешавад, ки хонавода бар асоси як ҳаракати мутаваззин ва мутаодил ҷараён ёбад ва афроди он вазифаи худро нисбат ба якдигар бишиносад ва ҳар як пеш аз он ки ҳаққи худро бар дигаре бишиносад, вазифаи худро дар баробари ӯ дарк кунад ва ба он амал намояд.

Адаби панҷум, эҳтироми ҳамсоя

Бояд донист, ки ҳамсоя дар шарияти Ислом ҳуқуқи зиёде дорад ва ин ба хоҳири тақвияти робитаи иҷтимоӣ аст. Ҳамчунин бояд таваҷҷӯҳ дошт, ки тардиде нест, ки кӯдак низ бо дигар кӯдакони ҳамсояи худ дорои одобе аст, ки Пайғамбар (с) падарону модаронро ба риояи онҳо ташвиқ кардааст, то кӯдаконашонро одат диҳанд ба ин ки нисбат ба душвориҳои ҳамсоягон бетараф набошанд ва аз азияту озор расонидан ба онон ба ҳар тариқи мумкин худдорӣ намоянд ва дар пешопеши онҳо нагузоранд, ки кӯдаконашон бо дар даст доштани маводи хӯрдани ва ё бо дар даст гирифтани мева аз хона хориҷ шаванд ва дар пеши чашми кӯдакони ҳамсояи камдаромад ба хӯрдани онҳо бипардозанд. Зеро фарзанди ҳамсояе, ки падару модараш бар асари камбудии молӣ ва тангдастии шадид тавони харидани он ғизо ва ё меvaro надорад, ба таври ҳатмӣ дилшикаста ва хашмгин мешавад.

Ҳамчунин манъ намудани кӯдакон аз овардани маводи хӯрдани ба беруни хона мӯҷиб мешавад, ки онон одат кунанд ба ин, ки дар сари роҳу гузаргоҳи умумӣ чизе нахӯранд, балки фақат дар хона ба тановули маводи хӯрдани бипардозанд ва то ин ки чунин коре ба сурати одати умумӣ дарояд.

Дар ривояте омадааст: *«Агар мевае харидӣ, фарзанди ҳамсояатро ба он тақлиф кун ва миқдоре аз онро ба ӯ бидеҳ. Агар чунин накуни, пас онро пинҳонӣ бихар ва ба хона бибар ва дар дастраси фарзанди худат қарор мадеҳ, то ин ки онро дар даст нагирад ва беруни хона набарад, ба гунае ки фарзанди ҳамсоя онро бубинад ва нисбат ба ӯ хашмгин гардад».*³²

Ба ростӣ, чӣ бузург аст Ислом ва одоби исломӣ! Ва чӣ зебост, ки мусалмонон худро пойбанд ба риояи ин одоб ва раҳнамудҳои исломӣ

³¹. Ба ривояти Табаронӣ аз Кулайби Ҷуҳанӣ (р).

³². Ба ривояти Хароитӣ ва Табаронӣ аз Умар ибни Шуайб.

гардонанд ва мутобиқи онҳо бо якдигар муошират ва ҳамзистӣ дошта бошанд!

Худованд ҳамаи моро ба риояи одоби исломӣ ва ба кор гирифтани онҳо нисбат ба якдигар муваффақ гардонад.

Адаби шашум, иҷозат хостан

Иҷозат ва иҷозат хостан барои дохил шудан ба манзилҳои дигарон вазифаи ҳар фарде, новобаста аз бузургу хурд будан, мебошад. Чун иҷозат хостан дар қонуну муқаррароти исломӣҷойгоҳи хосси худро дорад, то он ҷое ки Худованди мутаъол онро ба василаи оятҳои зиёде, ки дар мурури замон бар наслҳои пай дар пай хонда мешаванд, ба унвони амри хос муқаррар фармудааст. Ҳамчунин иҷозат хостан дар зиндагии иҷтимоиву хонаводагӣ дорои аҳамияти зиёде мебошад. Ба ҳамин хотир буд, ки илова бар бузургони саҳоба кӯдакони онон низ аз қабиле Абусаъиди Худрӣ ва амсоли ӯ ба масъалаи иҷозат хостан ошноӣ доштанд ва ба риояи он аҳамият медоданд. Чунонки дар ривоят омадааст, Абумусои Ашъарӣ (р) ба дари хонаи Умар ибни Хаттоб (р) рафт ва иҷозаи дохил шудан хост, аммо ба ӯ иҷозаи даромадан ба хона дода нашуд, мисле ки худ Умар ибни Хаттоб (р) машғули корҳои шахсӣ буд. Пас Абумусо (р) баргашт ва Умар ибни Хаттоб (р) баъд аз ин ки корхояшро ба итмом расониду аз онҳо фориғ шуд, гуфт: «*Оё садои Абдуллоҳ ибни Қайсро нашунидед? Ба ӯ иҷозат диҳед, ворид шавад*». Гуфтанд: «*Вай баргаштааст*». Сипас Умар ибни Хаттоб (р) ӯро фаро хонд. Абумусо омаду гуфт: «*Ба мо дастур дода шудааст, (ки бидуни иҷоза вориди хона нашавем)*».

Умар ибни Хаттоб (р) гуфт: «*Агар шоҳиду далеле барои ин гуфтаи худ дошта бошӣ, биёр*. Абумусо назди ҷамъе аз ансор рафта, мавзӯро аз эшон пурсид. Онон гуфтанд: «*Чуз Абусаъиди Худрӣ, ки аз мо хурдтар аст, бар он гуфтаи ту гувоҳӣ намедиҳад*». Пас Абусаъидро бо худ назди Умар ибни Хаттоб (р) бурда, мочароро барои ӯ баён намуд. Умар ибни Хаттоб (р) низ гуфт: «*Ман дар ин маврид аз дастури Расули Худо (с) беҳабар мондаам, чун рафтаи ба бозору саргарм шудан ба назорати амри тиҷорат ва доду ситад маро аз он гофилу беҳабар сохтааст*».

Бинобар ин, амирулмӯъминин Умар ибни Хаттоб (р) фаромӯш карда буд, ки вақте ба шахсе иҷозаи вуруд ба хона дода нашуд, бар ӯ лозим аст, ки ба он ҷое ки омадааст, бидуни хашму норозигӣ баргардад. Пас шаҳодати Абусаъиди Худрӣ суннати Пайғамбари ақрам (с)-ро ба ёди ӯ андохт.³³

Оре, Қуръони карим одат додани кӯдакро бар иҷозат хостан тавсия намудааст ва ба волидайн дастур додааст, ки иҷозат гирифтаниро ба кӯдак биомӯзанд, чун Қуръон онро вориди аҳкоми исломӣ намудааст. Бинобар ин,

³³. Ба ривояти Бухорӣ дар «Адабул-муфрад» аз Убайд ибни Умайр (р).

кӯдак пеш аз болиғ шудан дар се вақт, ки хоссаи хилвати зиндагии занашӯӣ мебошад, бидуни иҷозат вориди ҳучраи хоби онон нашавад. Он се вақт яке пеш аз намози субҳ, дигар ҳангоми пешин ва саввум баъд аз намози хуфтан аст, чун дар ин се вақт падару модар либосҳои маъмулиро аз тан берун меоваранд ва ба хобу истироҳат мепардозанд.

Худованд дар ин маврид мефармояд:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لِيَسْتَذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِّن قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِّنَ الظَّهْرِ وَمِن بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَّكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوْفُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ ءَلَايَتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٨﴾﴾ [النور: ٥٨]

«Эй мӯъминон! Ғудомони шумо ва касоне аз шумо, ки ба синни булуғ нарасидаанд, бояд дар се вақт аз шумо иҷозат талабанд: пеш аз намози бомдод ва нимрӯз, ки либос аз тан берун мекунад ва пас аз намози хуфтан, ин се вақти хилвати шумо аст. Дар ғайри ин ҳолатҳо бар шумову бар онҳо ҳеч гуноҳе нест, ки дар атрофии якдигар бигардед. Худованд оятҳои худро ин гуна барои шумо баён мекунад ва **Худо донои фарзона аст**».³⁴

Аммо вақте ки кӯдак ба ҳадди булуғ расиду вориди синни тақлиф гардид, бояд падару модар иҷозат гирифтандро дар ҳар ҳолате бошад, чӣ дар хона ва чӣ дар ғайри хона, дар тамоми мавридҳои, ки дарро баста диданд, ба ӯ дастур диҳанд. Худованд ба ин мавзӯ чунин ишора менамояд:

﴿وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمْ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ ءَايَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٩﴾﴾ [النور: ٥٩]

«Ва чун кӯдакони шумо ба синни булуғ расиданд, бояд монанди касоне, ки пеш аз онҳо (дар ҳамин шароит) иҷоза металабиданд, иҷоза бигиранд. **Худо оятҳои Худро барои шумо баён мекунад ва Худо донои фарзона аст**».³⁵

Расули Худо (с) чӣ гуна иҷозат мегирифтанд?

Мардум аз ҳамдигар мепурсанд: «*Вақте шахсе дари касеро мекӯбад, чӣ гуна биистад? Оё рӯ ба рӯи дар биистад, ё пушти дар ва ё дар як тарафи он?*»

Барои ҷавоби ин саволҳо ривояти зеро баён мекунем, ки омадааст:

³⁴. Сураи Нур, 24: 58.

³⁵. Сураи Нур, 24: 59.

*«Расули Худо (с) вақте ба дари хонае меомаданд ва мехостанд иҷозаи вуруд ба онро бигиранд, дар муқобили дар намеистоданд, балки дар тарафи рост ё чапи он қарор мегирифтанд. Агар ба он ҳазрат (с) оҷозаи вуруд дода мешуд, медаромаданд, вагарна бармегаштанд».*³⁶

Паёмбари Худо (с) шахсан аз кӯдакон иҷозат мегирифтанд

Табиист, ки ҳақҳақ асту бузургу хурдро намешиносад ва пайравӣ аз суннат бар ҳамаи мусалмонон, дар ҳар дараҷаву мақома, ки бошанд, лозим мебошад, чаро ки Расули Худо (с) танҳо роҳбару муаллими миллати мусалмон мебошанд ва бузургу хурд ва ба таври кулличомеаи башариятро иршоду роҳнамоӣ мекунанд, ҳаққи кӯдакро дар ҳар заминае риоя менамоянду онро ба мардум мешиносонанд. Чунонки омадааст: *«Миқдоре оби ошомиданӣ оварда шуд ва Пайгамбари ақрам (с) каме аз онро нӯшиданд. Дар тарафи ростии он ҳазрат (с) писарбачае ва аз ҷониби чапашон низ афроди бузургсол буданд. Расули Худо (с) аз он писар иҷоза хостанд, ки (аз тарафи чап шурӯъ кунанд ва аввал) обро ба афроди бузургсол бидиҳанд ва фармуданд: «Оё иҷозат медиҳӣ(аввал) обро ба ин афрод (бузургсоли тарафи чап) бидиҳам?».* Он писар гуфт: *«Не, эй Пайгамбар (с), қасам ба Худо, саҳми хурдро аз ҷониби шумо ба касе исор намекунам».*³⁷

Адаби ҳафтум, риояи одоби таом хӯрдан

Умар ибни Абусалама³⁸ гуфтааст: *«Ман писарбачае будам, ки зери сарпарастӣ ва тарбияи Пайгамбар (с) қарор доштам. Вақте таом мехӯрдам, дастамро ба атрофи табақи таом дароз мекардам. Пайгамбари Худо (с) ба ман фармуданд: «Эй писар! Ҳангоми хӯрдани таом «бисмиллоҳ» бигӯ ва бо дасти рост бихӯр, аз пеши худат таом бардор ва ба атрофи дигари табақи таом даст дароз макун!»* Аз он баъд, ҳамеша одоб ва шеваи таом хӯрдани ман ба ин дастури Пайгамбар (с) буд». ³⁹

Дар ривоят омадааст: «Анас ибни Молик (р) гуфт: «Уммисулайм маро бо миқдоре хурмо дар як занбил пеши Расули Худо (с) фиристод. Ба он ҷо ки расидам, он ҳазрат (с) чанд дақиқае қабл назди яке аз дӯстонаш, ки ӯро даъват карда буд, рафта буд ва ман низ ба он ҷо рафтам ва дидам, ки машғули таом хӯрдан аст. Маро фаро хонд, то бо ӯ хӯрок бихӯрам. Барои он ҳазрат (с) обгӯшт бо каду дуруст карда буданд ва ӯро аз каду хушаш меомад ва ман низ кадуҳоро ҷамъ мекардам ва ба ӯ наздик менамудам, пас аз ин ки таомаширо хӯрд ба хонааш

³⁶. Ба ривояти Имом Аҳмад ва Абудовуд аз Абдуллоҳ ибни Биср (р).

³⁷. Ба ривояти Бухорӣ аз Саҳл ибни Саъд (р).

³⁸. Умар ибни Абусалама баъд аз вафоти падараш дар таҳти сарпарастии Пайгамбар (с) қарор гирифт ва ҳамроҳи модараш Уммисалама (р) ҳамсари Пайгамбар (с), дар хонаи ӯ парвариш ёфт. (Нақл аз «Тоҷу-л-усул». – Ҷ 3. – С. 116).

³⁹. Ба ривояти Бухорӣ, Муслим, Молик, Абудовуд, Тирмизӣ аз Умар ибни Абусалама (р).

баргашт ва ман низ занбили хурморо пеши Ӯ гузоштам. Он ҳазрат (с) ба хӯрдан ва тақсим кардани он шуруъ карданд то даме, ки хурмо тамом шуд».

Ҳангоми хӯрок хӯрдан чӣ гуна бо кӯдак муносибат шуд?

Дар ривояте омадааст, ки Исҳоқ ибни Яҳё гуфт: «Ҳамроҳи Исо ибни Талҳа дар масҷид будем, Масоиб ибни Язид вориди масҷид шуд. Ибни Талҳа ба ман гуфт: «Назди он шахс бирав ва ба ӯ бизӯ: «Амакам Ибни Талҳа мегӯяд, ки оё Расули Худо (с)-ро дидаӣ?» Сипас ман пеши ӯ рафта, гуфтам: «Оё Расули Худо (с)-ро дидаӣ?» Дар ҷавоб гуфт: «Оре, дидаам. Ман ҳамроҳи чанд писарбаччаи дигар бо ҳам назди Ӯ рафтем ва дидем, ки аз як коса хурмо мехӯрад ва иддае аз асҳоб ҳамроҳи ӯ буданд. Расули Худо (с) ба ҳар кадоми мо даст дода, бар сари мо низ даст кашиданд».⁴⁰

Имом Муҳаммади Ғаззоли (р) дар китоби «Эҳёи улуми-д-дин» ба одоби таом хӯрдан, ки кӯдакон ниёзманд ба донишони онҳо мебошанд, ишора кардааст, то ин ки онҳоро бар асоси одоби исломӣ ба кор гиранд. Инак поре аз ин навъи одобрӯ барои хонандагон баён мекунем:

– Шахс таомро бояд бо дасти рост бардорад ва бо «бисмиллоҳ» шуруъ кунад ва дар охир ҳам бо гуфтани «алҳамду лиллоҳ» хотима диҳад.

– Аз он чи, ки дар пеши дасти худ дорад, бихӯрад ва даст ба пеши дигарон дароз накунад.

– Пеш аз калонсолон ба хӯрдани таом шуруъ накунад.

– Чашм ба таом ва ба касе, ки таом мехӯрад, надӯзад.

– Дар хӯрдани таом саросема нашавад (ором бихӯрад).

– Лукмаҳои хурд бардорад ва хуб онро бихояд.

– Пушти сари ҳам лукма барнадорад, балки то лукмаи аввалиро фуру набарад, лукмаи дуюмиро барнадорад.

– Либос ва дастхояшро бо таом олуда насозад.

– Ба нону бодиринг ва ҳамчунин ба нони холӣ ва бидуни хӯриш одат кунад, он ҳам дар баъзе вақтҳо, на ба таври доимӣ ва ҳатмӣ.

– Пурхӯриро амри зишт ва нописанд бишуморад ва афроди пурхӯрро ба ҳайвонот монанд бидонад.

– Фаровонии хӯрданиҳоро дар пеши худ нописанд бидорад ва кӯдаки боодобу камхӯрро таърифу тавсиф кунад ва азхудгузаштагӣ, бахшиш ба таом ва ғамхорӣ нанамудан ба онро амри лозим бидонад.

– Ба нони холӣ ва таоми содда қаноат кунад.⁴¹

Адаби ҳаштум, риояи шакли берунӣ ва ҳолати зоҳирии кӯдак

⁴⁰. Ба ривояти Табаронӣ аз Исҳоқ ибни Яҳё ибни Талҳа (р).

⁴¹. Нақл аз «Эҳёи улумид-дин». – Ҷ 2 – китоби Одобӣ ақл... – С. 4.

1. Риояи мӯи сар ва тарошидани он

Дар робита бо нишон додани кӯдак, ба хусус ҳолати зоҳирию берунии кӯдак, новобаста аз мӯи сару кайфияти тарошидани он ва ранги либосу хориҷ шуданаш бо он, лозим аст таваҷҷӯҳи хоссе шавад. Ин чизе аст, ки Паёмбари Худо (с) ба он эҳтимоми зиёде варзидаанд. Чунонки Ибни Умар (р) гуфтааст: «Расули Худо (с) кӯдакero диданд, ки миқдоре аз сараш тарошидаву баъзеи дигар аз он ба ҳоли худ гузошта шуда буд, аз ин кор манъ намуда, фармуданд: «**Мӯи сари кӯдакро ба таври куллӣ битарошед ва ё ҳамаи онро ба ҳоли худ бизоред** (на ин ки баъзе аз онро битарошеду баъзеи дигарро бизоред)».⁴²

Паёмбари Худо (с) аз амали «қазазъ» наҳй фармудаанд.⁴³

Аз Ибни Умар (р) савол шуд: «Қазазъ чист?» Дар ҷавоб гуфт: «Қазазъ қисме аз мӯи сари кӯдакро тарошида ва қисми дигари онро ба ҳоли худ гузоштан аст».

Қазазъ чор навъ аст:

Навъи аввал он аст, ки поре аз ин ҷову он ҷои сар тарошида шавад ва мӯи сари кӯдак ба монанди пораҳои абр қитъа-қитъа гардад.

Навъи дуюм он аст, ки мобайни сар тарошида шавад ва атрофи он ба ҳоли худ боқӣ бимонад ба монанд сари хидматкорони насоро.

Навъи сеюм он аст, ки атрофи сар тарошида шавад ва мобайни он ба ҳоли худ бимонад он тавре, ки бисёре аз афроди авбошу паст ин корро мекунанд.

Навъи чорум он аст, ки пеши сар тарошида шавад ва пушти сар ба ҳоли худ боқӣ бимонад.

Бояд донист, ки тамоми ин ҳолатҳо «қазазъ» мебошанд. Валлоҳу аълам.

Расули Худо (с) шахсан нозири тарошидани мӯи сари кӯдакон будаанд. Чунонки аз Абдуллоҳ ибни Ҷаъфар (р) ривоят шуда, ки: «Баъд аз шаҳид шудани Ҷаъфар Расули Худо (с) се рӯз хонаводаи ӯро ба ҳоли худ гузоштанд. Сипас назди онон омада гуфтанд: «**Аз имрӯз ба баъд бар бародарам (Ҷаъфар) гиря накунед**». Сипас фармуданд: «**Бародарзодагонамро бароям фаро хонед**». Абдуллоҳ мегӯяд: «Моро ба монанди чӯҷаҳое оварданд, баъд фармуданд: «**Як нафар сартароширо даъват кунед**». Пас ба ӯ дастур доданд ва сари моро тарошид.⁴⁴

Расули Худо (с) нисбат ба чигунагии мӯи духтар бетафовут набудаанд. Чунонки омадааст, зане аз Расули Худо (с) пурсиду гуфт: «Эй Расули Худо (с)! Мӯи сари духтарам бар асари бемории домана кам шудаду рехтааст ва ӯро низ шавҳар додам, оё ба сараш мӯй васл кунам?» Расули Худо (с) фармуданд:

⁴². Ба ривояти Абудовуд ва Насой.

⁴³. Ба ривояти ровиёни панҷгона ба ҷуз Тирмизӣ.

⁴⁴. Ба ривояти Абудовуд бо санади саҳеҳ аз Абдуллоҳ ибни Ҷаъфар (р).

*«Худованд шахси мӯйваслкунанда ва он касеро, ки хостори васл шудани мӯй ба сараш мешавад, нафрин кардааст».*⁴⁵

Ҳамчунин мулоҳиза мешавад, ки мӯи сари кӯдаки мусалмон нисбат ба соири кӯдакони ғайри мусалмон мушаххас ва мутамоиз мебошад, зеро ӯ мӯйҳояшро тағйири ҳолат намедихад ва худро ба шаклу сурати афроди бекораву бенизом дарнамеоварад ва аз ҳар гуна тағйиру тавҷеҳе, ки мухолиф бо дастури Расули Худо (с) бошад, дур асту нафрат меварзад.

2. Риояи ранги либос

Дар ривоят омадааст, ки Амр ибни Ос (р) гуфт: *«Расули Худо (с) маро диданд, ки ду либоси зардранг бар тан дорам, фармуданд: «Оё модарат ба ту дастур додааст, ки ин либосро бипӯшиӣ».* Гуфтаам: *«Оё онҳоро шустан мефармой, то ранги онҳо пок шавад?».* Он ҳазрат (с) фармуданд: *«Не, балки онҳоро бисӯзон».*⁴⁶

Ҳамин ҳадис дар ривояти дигар бо иловаи зер омадааст: Фармуданд: *«Беғумон ин либоси куффор аст, пас онро мапӯш!».*

Имом Муҳаммади Ғаззоли (р) перомуни одоби либоспӯшии кӯдак раҳнамоии хубе намуда, гуфтааст: *«Либоси сафед барои кӯдакон беҳтар ва хуб аст, на либоси рангоранги абрешимӣ, зеро чунин либосҳо шоистаи занон ва афроди занмонанд аст ва мардон аз пӯшидани он худдорӣ менамоянд ва онро кори нангину нописанд мешуморанд. Аз ин рӯ, вақте либоси абрешимӣ ва ё рангае бар тани кӯдаке дида шуд, лозим аст, ки онро зишту нописанд донист ва бояд кӯдакро аз рафоқату ҳамзистӣ бо кӯдаконе, ки ба хушгузаронӣ ва ба рафоҳу айёшӣ ва пӯшидани либоси фохир одат намудаанд, нигоҳ дошт».*⁴⁷

3. Ҳаром гардондани пӯшиши абрешим

Бинобар қоида ва муқаррароте, ки Расули акрам (с) дар робита бо пайравӣ нанамудан аз куффор дар либос пӯшидан гӯшзад фармудаанд, бояд аз ибтидои замоне, ки кӯдак чашм ба дунё мекушоад, ба суннати Расули акрам (с) одат дода, аз пӯшидани либоси ҳаром боздошт. Ин ҳамон чизе аст, ки саҳобаи гаронқадр бо тамоми ҷиддият ва дар ниҳояти сабру пайдорӣ ба он амал мекарданд. Чунонки Абдуллоҳ ибни Язид гуфтааст: *«Назди Абдуллоҳ ибни Масъуд будем, ногаҳон писараш омад, ки пероҳани абрешимӣ дар тан дошт. Ибни Масъуд ба ӯ гуфт: «Ба ту ин пероҳанро кӣ пӯшонидаст?» Он писар гуфт: «Модарам». Ибни Масъуд гуфт: «Онро барору бидарон ва ба модарат бигӯ, пероҳани дигаре гайр аз ин бар танат кунад».*⁴⁸

⁴⁵. Ба ривояти Муслим ва Бухорӣ аз ҳадиси Асмо духтари Абубакри Сиддиқ (р).

⁴⁶. Ба ривояти Муслим аз Абдуллоҳ ибни Амр ибни Ос (р).

⁴⁷. Ин буд гуфтаи Имом Ғаззоли.

⁴⁸. Ба ривояти Табаронӣ бо ду санад, ки яке аз он ду саҳеҳ мебошад ва Ҳайсамӣ низ онро дар «ал-Маҷмаъ». – Ҷ 5. – С. 144 баён намудааст.

Косонӣ дар «Бадоеъус-саноеъ» дар боби «Ҳаром будани пӯшидани абрешим бар мардон» гуфтааст: «Баъд аз ин ки Паёмбари акрам (с) фармуданд: «Ҳозони ҳаромони ало зуқури умматӣ». Яъне «Ин ду барои мардони уммати ман ҳароманд», маълум шуд, ки манзури он ҳазрат (с) аз ҳаромгардонии ин ҳукм чинси мардона мебошад. Пас, дар ҳаромии он ҳеҷ фарқе миёни марди бузургсолу хурдсол нест. Аммо чизе ки ҳаст, ин аст, ки агар пӯшианда кӯдак бошад, гуноҳи он бар худ кӯдак намебошад, балки бар касе аст, ки абрешимро бар ӯ пӯшонидааст, зеро ҳаром ба кӯдак дил надорад, (чун гайри мукаллаф аст,) ҳамчунон ки агар кӯдак шароб бинӯшад, гуноҳи он бар гардани шаробдиханда аст, на бар кӯдак, пас ҳукми пӯшидани либоси абрешим низ ҳамин тавр мебошад.⁴⁹

Ибни Қаййим гуфтааст: «Шахси валӣ ва сарпарастии кӯдакро ҳаром аст, ки ба кӯдак либоси абрешим бипӯшонад, ба хошири ин ки кӯдак ба василаи он сифатҳои занонаро ба худ мегирад».

Адаби нухум, хомӯширо риоя кардан дар аснои тиловати Қуръон

Дар ривояте омадааст: «Ояти зер дар бораи навҷавоне аз Ансор нозил шуд ва Расули Худо (с) ҳар вақт чизеро мехонданд, онро қироат мекарданд: «**Ва чун Қуръон хонда шавад, пас ба он гӯш ниҳед ва хомӯш бошед, то бар шумо меҳрубонӣ карда шавад**».⁵⁰

⁴⁹. Нақл аз китоби Бадоеъус-саноеъ». – Ҷ 5.. – С.131.

⁵⁰. Сураи Аъроф, 7: 204.

